

РЕАЛІЗАЦІЯ УМОВ ФОРМУВАННЯ В ШКІЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО УКРАЇНОМОВНОЇ КУЛЬТУРИ В ІНСТИТУТАХ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

У статті подано обґрунтування однієї з умов розвитку мовної культури вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти, шляхів формування й розвитку в шкільних педагогів ціннісного ставлення до україномовної культури як професійно значущої якості вчителя.

Ключові слова: *україномовна культура, умови розвитку мовної культури вчителів, професійне самовдосконалення, післядипломна педагогічна освіта.*

Метою педагогічної освіти на різних її етапах повинно стати сприяння розвитку компетентності педагога, його здатності вирішувати професійні завдання. Україномовна культура є одним із важливих складників особистісної культури вчителя, бо ключовою фігурою у сфері освіти був і завжди залишається педагог – компетентний спеціаліст, який володіє всім арсеналом засобів спілкування з учнями, здатний до професійного самовдосконалення.

Метою статті є аналіз теоретичних і практичних підходів до обґрунтування однієї з умов розвитку мовної культури вчителів, з'ясування засобів реалізації умов формування в шкільних педагогів ціннісного ставлення до україномовної культури в інститутах післядипломної освіти через самоосвіту.

Аналіз наукових досліджень і публікацій засвідчує, що поняття “мовна культура” було введено в науковий обіг у 20-х рр. ХХ ст. завдяки зусиллям таких відомих учених-мовознавців, як В. Виноградов, Г. Винокур, С. Ожегов, Б. Томашевський, В. Чебишев, Л. Щерба та ін. Причому до початку 60-х рр. минулого століття основним її показником вважали літературно-мовну правильність, тобто відповідність змісту мовної норми [1; 2].

Свого часу В. Сухомлинський писав, що мовна культура – це “живодайний корінь культури розумової, усього розумового виховання, високої, справжньої інтелектуальності”, адже “без поваги, без любові до рідного слова не може бути ні всебічної людської вихованості, ні духовної культури...” [3]. Тому підґрунтям для визначення першої педагогічної умови розвитку мовної культури вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти стали наукові положення відомих учених (І. Бех, Л. Зоріна, А. Кір'якова, В. Краєвський, В. Сластьонін, Г. Чижакова та ін.) про те, що поведінку людини значною мірою зумовлюють система її ціннісних ставлень до різних аспектів її життєдіяльності. Причому в дослідженні ціннісне ставлення розуміється як сталий вибірковий зв'язок людини з об'єктом навколишнього світу, коли цей об'єкт набуває для неї особистісного сенсу, тобто перетворюється на цінність (О. Панфілов, Н. Щуркова та ін.).

Система післядипломної освіти передбачає не стільки навчання педагогів, скільки заохочення їх здійснювати самоосвіту й самовиховання на підставі систематичних міркувань про себе як професіонала та особистість, надавати науково-методичну допомогу в забезпеченні зближення експертної оцінки мовної культури вчителя і її самооцінки. У світлі цього не тільки кожний викладач системи післядипломної освіти, а й сам учитель школи повинен бути викладачем-андрагогом, здатним одночасно бути методологом і практиком у галузі освіти й самоосвіти дорослої людини. Це дає змогу шкільному педагогу здійснювати об'єктивне зіставлення свого професійного автопортрету зі складеним фахівцями переліком еталонних вимог до ідеального вчителя, у тому числі щодо стану мовної культури [4].

Зауважимо, що, оскільки саморозвиток україномовної культури для вітчизняного вчителя є одним із напрямів здійснення його професійного самовдосконалення, цей процес включає ті самі види роботи, а саме: науково-дослідницьку роботу з проблеми; вивчення наукової, методичної й навчальної літератури; участь у колективних і групових формах методичної роботи; вивчення досвіду своїх колег; теоретичну роботу і практичну апробацію власних матеріалів [5, с. 45]. Крім цього, доцільно зазначити, що організація процесу професійного самовдосконалення вчителя, зокрема в напрямі розвитку його україномовної культури, великою мірою залежить від рівня його підготовки, визначення мети вдосконалення його професіоналізму, вибору форм і способів узагальнення досвіду, опанування методики впровадження самоосвітньої діяльності. Як зазначено в науковій літературі, ця методика включає такі етапи:

1) діагностичний (діагностика утруднень педагога; розробка концептуальних основ для майбутнього професійного самовдосконалення, участь у навчальних і установчих семінарах на відповідну тематику);

2) організаційний (створення відповідних матеріальних умов; підготовка науково-методичних матеріалів, інструментарію; забезпечення в педагога необхідної для успішного здійснення майбутнього процесу самовдосконалення мотивації);

3) практичний (здійснення послідовного вирішення поставлених завдань, проведення моніторингу поточних результатів, при необхідності реалізація відповідної корекції в роботі);

4) узагальнювальний (дослідження ефективності проведеної діяльності; аналіз поточних і кінцевих результатів, розробка прогнозів щодо подальших дій у напрямі професійного самовдосконалення) [5, с. 45].

Крім цього, педагоги малокомплектних шкіл часто через відсутність учителів із деяких навчальних дисциплін чи недостатність навчального навантаження примушені викладати 2–3 навчальні предмети, у матеріалі деяких із яких вони слабо обізнані. Тому такі вчителі особливо мають систематично займатися самоосвітою, підвищуючи не тільки рівень компетентності у викладанні конкретних навчальних предметів, а й у володінні необхідною для цього термінологією, враховувати специфіку організації педагогічної комунікації на тому чи іншому уроці.

На підставі аналізу наукової літератури доведено, що система післядипломної педагогічної освіти має значні потенційні можливості щодо забезпечення зростання професіоналізму педагогічних кадрів, у тому числі в напрямі розвитку україномовної культури учителів. Проте, як свідчать результати пілотажного дослідження, у процесі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів цьому аспекту не приділяють гідної уваги.

Так, під час проведення спостереження, анкетування, бесід із учителями та викладачами обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти було визначено, що в більшості шкільних учителів мотиви щодо оволодіння україномовною культурою не відрізняються стійкістю. З одного боку, вони розуміють, що мають бути для своїх вихованців взірцями цієї культури. З іншого боку, ці вчителі вважають, що в реальному житті цього досягнути цілком практично нереально. Причини цього вони вбачають у загальному низькому рівні володіння україномовною культурою членами українського суспільства, в якому навіть багато публічних осіб (диктори телебачення, спортивні коментатори, ведучі різних шоу, депутати та ін.) роблять у своїх виступах суттєві помилки. Тому педагогічну умову формування й розвитку в шкільних педагогів ціннісного ставлення до україномовної культури в інститутах післядипломної освіти впроваджували в процесі викладання психолого-педагогічних дисциплін, авторського спецкурсу “Розвиток україномовної культури педагога на засадах психолінгвістики”.

Так, з урахуванням рекомендацій науковців для реалізації першої визначеної педагогічної умови на заняттях з психолого-педагогічних дисциплін відбувалося поглиблення знань шкільних педагогів про вікові особливості учнів та можливості їх урахування в педагогічній взаємодії, особливості, функції й види педагогічного спілкування, суть україномовної культури та шляхи оволодіння нею, способи запобігання конфліктам з іншими учасниками навчально-виховного процесу тощо, для чого використовували творчі завдання. Велику увагу приділяли також визначенню суті україномовної культури педагога та висвітленню ролі вчителів у формуванні україномовної культури у своїх вихованців.

З метою формування в шкільних педагогів ціннісного ставлення до україномовної культури як професійно значущої якості вчителя варто застосовувати такі методи й форми роботи, як лекції, теоретичні семінари, тематичні сократичні дискусії, “інтелектуальні розминки”, “мозкові атаки”, практичні заняття (“Культура усного мовлення в педагогічному спілкуванні”, “Сучасна українська літературна мова як унормована форма загальнонародної мови”, “Документ – основна одиниця писемного мовлення в педагогічному спілкуванні” тощо), бесіди, круглі столи, диспути (“Від чого залежить успіх мовленнєвої дії?”, “Що таке мовна культура?”, “Вплив україномовної культури вчителя малокомплектної школи на мовлення школярів”). Певне місце в освітньому процесі відводено “інтелектуальним розминкам”, що являють собою експрес-опитування з обраної тематики та дають змогу актуалізувати уявлення шкільних педагогів щодо феномена україно-

мовної культури, організувати обмін думок слухачів щодо значущості україномовної культури в їхньому власному житті, зокрема в галузі професійної діяльності.

Крім того, варто організувати колективне обговорення правил мовної поведінки педагога, наприклад, сформульованих видатним українським педагогом В. Сухомлинським:

1. Слово педагога потрібне дитині кожної хвилини – тоді, коли вона втішається радіщами життя, і тоді, коли її серце стискає сум.

2. Пам'ятайте, що закохана в красу слова людина стає чутливою та вимогливою до естетичного й морального буття навколо себе.

3. Мистецтво виховання включає, насамперед, мистецтво говорити, звертатися до людського серця. Конфлікти між педагогом і дітьми, які нерідко закінчуються великою бідою, починаються з невміння вихователя розмовляти з дітьми.

4. Особистість педагога розкривається перед дитиною в єдності слова й поведінки; у слові вихователь виявляє себе, свою моральність, ставлення до вихованця, емоційно-мовленнєву культуру.

5. Мовленнєва культура педагога – це дзеркало його духовної культури. Мовленнєва культура забезпечує успіх у тій найтоншій сфері виховання, яку ми сьогодні називаємо моделюванням, перетворенням, перекладанням зовнішньої діяльності на мову внутрішнього світу людини.

6. Педагог повинен виявляти “творчість словом” і вчити словесної творчості дітей, щоб вони відчували красу рідної мови, дбали про її чистоту, дбайливо ставилися до слова.

З метою забезпечення формування ціннісного ставлення педагога до україномовної культури вчителів також можна залучати до розв'язання проблемних професійних ситуацій, пов'язаних із різними аспектами педагогічної комунікації. У процесі здійснення такого аналізу його учасники обговорюють стратегії й тактику комунікативної поведінки педагогів у різноманітних ситуаціях шкільного життя та шляхом колективного обговорення обирають найкращі варіанти дій у кожному із цих випадків. Набутий учителями досвід обговорення проблемних ситуацій, що мають місце в професійній діяльності шкільних педагогів, стане їм у нагоді для підвищення ефективності навчально-виховного процесу в школі.

Для проведення одного із занять пропонуємо організувати обговорення таких основних принципів ділового спілкування, сформульованих Д. Ягером:

1. Пунктуальність (робіть усе вчасно).

2. Конфіденційність (не говоріть зайвого, зберігайте таємниці установи та конкретних людей).

3. Люб'язність, доброзичливість і привітність (треба поводитися з іншими людьми чемно, ввічливо, проте водночас не намагатися приятелювати з кожним із них).

4. Увага до тих, хто вас оточує (необхідно думати про інших, а не тільки про себе, поважати точку зору інших людей та прислухатися до неї).

5. Зовнішній вигляд (одягайтесь відповідним чином).
6. Грамотність (говоріть і пишіть правильно) [6, с. 64–65].

Учителям пропонується висловити свої думки стосовно того, чи погоджуються вони з наведеними принципами та чи доцільно дотримуватися цих принципів у професійній діяльності вчителя, уточнити зміст цих принципів ділового спілкування саме з урахуванням специфіки педагогічної праці та додати до них свої авторські варіанти.

Значне місце у процесі формування ціннісного ставлення учителів до україномовної культури посідає застосування різноманітних інтерактивних вправ, проведення спеціальних тренінгів як особливого різновиду активних групових форм навчання [7; 8; 9; 10].

Крім того, до відома кожного учасника доводиться конкретна мета майбутнього тренінгу, пояснюється, у якій формі він буде проводитися та що вимагається робити кожному його учаснику. Така попередня бесіда допомагає учителям краще зрозуміти суть та призначення запропонованого тренінгу й краще підготуватися до нього. У разі наявності в деяких учителів ознак психологічного дискомфорту перед початком тренінгу викладачі залучають учителів до вправ, які мають назву “криголами”. Це короткі, зазвичай рухливі вправи, спрямовані на створення невимушеної психологічної атмосфери в аудиторії, а як наслідок – на покращення психологічного самопочуття учасників тренінгу та підвищення їхньої уваги [6, с. 75].

На другій – робочій – фазі проведення тренінгу безпосередньо проводиться тренінгове заняття, на якому особлива увага викладача як його модератора приділяється забезпеченню створення сприятливих умов для групової роботи, зняття емоційного напруження в його учасників, а при необхідності заохочення учасників до спільної обговорення, надання їм необхідних порад.

Слід підсумувати, що системне сполучення вищенаведених методів і форм роботи з учителями під час проведення практичних занять на курсах в обласних інститутах післядипломної педагогічної освіти дасть змогу забезпечувати одночасний вплив на свідомість, емоційний стан та поведінку учителів, що є необхідною передумовою для ефективного формування їхнього ціннісного ставлення до україномовної культури. Важливо також підкреслити, що після закінчення вчителями курсу очного підвищення кваліфікації у вищевказаних інститутах подальша робота з формування ціннісного ставлення педагогів до україномовної культури може продовжуватися за дистанційною формою, що дає можливість забезпечувати подальшу науково-методичну підтримку цього процесу.

Висновки. Процес самовдосконалення україномовної культури вчителя пов'язаний, з одного боку, із забезпеченням більш повної його самореалізації в професійно-комунікативній діяльності, а з іншого – із системним здійсненням самопізнання й самоорганізації. Крім того, у цьому процесі відбувається поглиблення соціально-культурної ідентифікації педагога з визначеним ідеалом педагога як носія україномовної культури.

Список використаної літератури

1. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення / В. Г. Пасинок. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 186 с.
2. Пасинок В. Г. Теоретичні основи формування професійних мовленнєвих умінь у майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / В. Г. Пасинок ; Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2002. – 425 с.
3. Сухомлинський В. О. Слово рідної мови / В. О. Сухомлинський // Українська мова і література в школі. – 1968. – № 12. – С. 2.
4. Етичний кодекс українського вчителя. Проект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?element_id=11292.
5. Горленко О. Керівництво самоосвітньою діяльністю вчителя / О. Горленко // Методична робота в школі / упоряд. М. Голубенко. – Київ : Шк. світ, 2007. – 128 с.
6. Адміністратору школи. Тренінги з розвитку комунікативності вчителів / уклад. А. Г. Дербеньова, А. В. Кукцевська. – Харків : Основа, 2010. – 191 с.
7. Ольшанская Н. А. Техника педагогического общения: практикум для учителей и классных руководителей / Н. А. Ольшанская. – Волгоград : Учитель, 2005. – 74 с.
8. Психологический тренинг в группе: игры и упражнения : учеб. пособ. / [авт.-сост. Т. Л. Бука, М. Л. Митрофанова]. – Москва : Изд-во Института психотерапии, 2005. – 128 с.
9. Фісун О. В. Формування фасилітуючої позиції вчителя в системі науково-методичної роботи загальноосвітнього навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О. В. Фісун. – Харків, 2011. – 211 с.
10. Шаповал Р. В. Формування управлінської компетентності керівника дошкільного навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Р. В. Шаповал. – Харків, 2009. – 236 с.

Стаття надійшла до редакції 05.08.2014.

Шацкая Н. М. Реализация условий формирования у школьных педагогов ценностного отношения к украиноязычной культуре в институтах последипломного образования

Статья посвящена обоснованию одного из условий языковой культуры учителей в системе последипломного педагогического образования, путей формирования и развития у школьных педагогов ценностного отношения к украиноязычной культуре как профессионального качества учителя.

Ключевые слова: *украиноязычная культура, условия развития языковой культуры учителей, профессиональное самоусовершенствование, последипломное образование.*

Shatskaya N. Realization of the Conditions of Formation in School's Teachers of Value Attitude to Ukrainian Language Culture at Institute of Postgraduate Pedagogical Education

The basis of one of the conditions for the development of language teachers' culture in the system of postgraduate pedagogical education, ways of formation and development school teacher's valuable attitude to Ukrainian language culture as professionally important qualities of a teacher has been looked through in the article. Ukrainian speaking culture is one of the important components of teacher's personal culture. The concept of "language culture" was introduced in the scientific treatment in the 20th years of the twentieth century thanks to the efforts of such prominent scientists and linguists, as V. Vinogradov, G. Vinokur, S. Ozhegov, B. Tomashewskiy, B. Chebyshev, L. Scherba and others. Post-graduate education involves not only teacher's training but their promotion to realize self-education and self-education, to provide scientific and methodological assistance in ensuring of rapprochement of expert evaluation of teacher's language culture with their self-appraisal. Self-development

of Ukrainian language culture for national teacher is one of the areas of realization of their self-perfection. This process includes scientific and research work on the problem; studying of research, methodological and teaching materials; participation in collective or group forms of methodical work; study of the colleagues' experience; theoretical work and practical approbation of their own materials.

That's why systematic combination of methods and forms of work with teachers during practical training courses in Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education will provide an immediate impact on the teachers' mind, emotional state and behavior, which is an essential prerequisite for efficient formation of their value attitude to Ukrainian language culture. After teacher's graduation of classroom course of training at the institutes the further work from formation of teacher's valuable attitude to Ukrainian language culture may continue on the remote form.

Key words: *Ukrainian language culture, the conditions of development of teachers' language culture, professional selfperfection, postgraduate pedagogical education.*